

Csetri Elek

„Mulatott és harcolt”

Petőfi Sándor arisztokrata barátja és mecénása
– Teleki Sándor

Az emberiség egyetemes történetének egyik jellemző vonása, hogy a művelődés, a civilizáció nem nélkülözheti az államhatalom, az uralkodók, jelentős intézmények és vagyonos rétegek és intézmények támogatását. Mint ahogyan Kolumbusz Kristóf sem indulhatott volna el korszakalkotó felfedező útjaira Katolikus Ferdinánd és Izabella spanyol királyok erkölcsi és anyagi támogatása nélkül, a művelődésünkben – mutatis mutandis – Gyarmathi Sámuel vagy Kőrösi Csoma Sándor sem ér el világraszóló tudományos eredményeket, ha az egyház, illetve a Bethlen család nem segíti ki őket „külföldi akadémiákra”.

Erdélyben az önálló államiság fejedelmei mellett „recepta religiók” és a nagybirtokosság, az arisztokrácia tűnt ki a kultúra támogatásában. Könyvek százaihoz köszönik meg a szerzők patrónusainak munkájuk megjelenését, szint-úgy az akadémiák, hogy magasabb szintű külföldi egyetemeken fejleszthették-csiszolhatták tovább tudományos fegyvereiket. János Zsigmond, Báthory István, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György és Apafi Mihály uralkodására vet kedvező fényt, hogy számos támogatottjuk tanulhatott itáliai, német, svájci, németalföldi és angol egyetemeken, köztük olyan hírességek, mint a historikus Szamosközy István és Bojthi Veres Gáspár, az enciklopédista Apáczai Csere János és a betűmetsző nyomdász, Mistótfalusi Kiss Miklós.

A hagyomány a Habsburg-korszakban is folytatódik, csak hogy a „felvilágosodás század”-ban a történelmi egyházak mellett a főnemesi családok veszik kezükbe a kezdeményezést. A „náji mód” a német és francia nyelv ismeretét kívánta ugyan meg a főurak gyermekeitől, de erdélyi sajátosság, hogy a magyar nyelv mindvégig megőrizte vezető szerepét, nemcsak a köznemesi kúriák, de a kastélyok hétköznapi társaséletében is. Így a modernség és tradíció egyidejűleg vannak jelen, a szükségszerű nyitás Nyugat felé együtt jár anyanyelv, a szülőföld, a hagyományok megőrzésének követelményével. A külföldre utazó erdélyi arisztokrata nagy szemekkel rácsodálkozik a világra, de igazában csak otthon, bércecs házában érzi jól magát. Legyen elég báró Wesselényi Miklóst említeni, aki annyi gazdasági és politikai tapasztalatot gyűjtött itáliai, angol, német- és franciaországi barangolásai során, hogy azokat a reformkor politikai harcaiban és zsidói gazdasága korszerűsítésében hasznosítsa. De felkészülésében az a Tökés János volt az egyik mestere, aki id. Wesselényi Miklós jóvoltából német földön tanult és a napóleoni Párizsban is megfordult.

Éppen olyan főnemesi veretű név birtokosa, de egészen már arisztokrata személyiségként emelkedik ki gr. Teleki Sándor (1821-1892), vagy ahogyan Petőfivel történt megismerkedésekor nevezte magát: a „vad gróf”. Noha irodalmunk, Petőfi nagylelkű házigazdájaként, mecénásaként tartja számon, valójában kettőjük kapcsolatában a barátság, az eszmei rokonság, a haza, a forradalom, szabadságharc és demokrácia iránti hűség volt a meghatározó. Kapcsolatukról, barátságukról szól az alábbiakban a szerző.

A barát és kortárs, az „írófejedelem” Jókai Mór adja a következő jellemzést Telekiről: „Erős tanulmány volna egy biographia-írónak Teleki Sándor viselt dolgait megírni a kontinensen, ki együtt élt, mulatott és harcolt a földrész minden művelt és barbár nemzetével, túrta a dicsőséget, s kereste a bajt, járt ágyútűzön, tengeri viharon s hitelező csordán keresztül sértetlenül; jó barátja volt Victor Hugonak, a két Dumasnak, Lisztnek, Petőfinek s századunk egyéb versíró, éneklő, muzsikáló, képfestő és szoborfaragó hírneveseinek, segített Garibaldinak országokat hódítani s más nagy embereknek légvárakat építeni; értekezett királyokkal és császárokkal Magyarország sorsa felől, s lelkesedett földönfutókkal és poétákkal a népszabadságért; teleszedte mellét érdemrendekkel, azért, hogy azokat ne viselje, s bejárta egész Európát azért, hogy felfedezze, milyen szép kilátás van a koltói dombról a kis „Buba” (Blanka lánya beceneve) szőke feje fölött átnézve.”¹

Már csak a pusztasors felsorolás is sejteti, hogy az író és műfordító Deáki Fülöp Sámuel jóslata, hogy a kisfiúból „regényíró vagy regényhős leendő”² – a második változat vált valóra. Idős korában Teleki, egy olyan gazdag élet hőse, nem vált ugyan regényíróvá, csak emlékiróvá (ahogy ő mondja: „skriblerré”), élete folyása azonban nem is egy, hanem több regénybe való élményt és kalandot sűrített össze. Hatvány Lajos azt írja róla, hogy élete első kalandja első nevelője: Táncsics Mihály, a „vörös republikánus” volt.³ Mindenesetre atyjára, a nagysárrá-mási birtokán „cséplőgépegy”-t és százas nagyságrendű svájcerajt meghonosító mágnás liberalizmusára kedvező fényt vet, hogy a báró Radvánszky Zsigmond udvarából „veszedelmes nevelő”-ként elbocsájtott Táncsicsot fia mellé fogadta. A szabadság-szellemet nevelője beléoltotta ugyan, de a tudományok iránt sem ő, sem a piarista gimnázium tanárai nem tudtak benne érdeklődést kelteni. A serdülő ifjút sokkal jobban érdekelt a színház („Egész lélekkel a színeszen csüngött” – írja róla nevelője), a pajtásokkal végzett csínytevések és mulatságok-időtöltések.⁴

Éppen olyan érzéketlen maradt a kolozsvári jogakadémián, mikor a Corpus Iuris és az erdélyi törvénykönyvek paragrafusait kellett tanulmányoznia. Mint ahogyan később a berlini egyetemen előadott „Hegel filozófiája, esztétikája és morálja... átkozott nehéz dolgok”-nak tűntek a gyors felfogású, de kalandokra és életre vágyó fiatalember részére. A komoly tanulás elől rövidesen megszökött s karlista barátjával Portugáliába utazva, majdnem életével fizetett megmondhatatlansága miatt.⁵

Az 1841-1847 között eltelt időszak Teleki életében jórészt utazásokkal telt el, s első nagy élményét a Liszt Ferencsel kötött barátság jelentette. Noha „a gróf nem volt valami nagy zenedühönc”, Liszt – akiért párbajt vív és nőszöktetésbe bonyolódik – baráti szárnyai alá fogadja és együtt járják Európát. Először Lengyelország és Oroszország hangversenytermeibe vezet útjuk, hogy aztán 1844-ben ismét utazókocsi röptse őket Bécs és Pest felé „hangversenyezni”. Még abban az évben keresik fel a francia metropolist, amiről hősünk azt írja: „nincs több város a világon, csak Párizs”.⁶

Szülei már lemondtak Sándor fiuk egyetemi tanulmányairól, s röghöz kötendő, a család egyik fészket, a koltói birtokot bízták rá, ahol végre otthonra lett, a maga gazdájává-urává vált. Nem nevezhető ugyan „igazi kalandor”-nak (Hatvány Lajos), sokkal inkább a „nők egykori kiváló kedvencé”-nek (Csukássy József), vagy „pazar”, „arszlán” fiatalembernek, ahogyan Gyulai Lajos jellemzi; az utóbbi, irodalmunk legnagyobb, közel 140 kötetes naplójának írója, mond el róla egy jellemző anekdotát: „Mikor utazni ment volt, nagyanyja búcsúzáskor 100 aranyat nyomott a kezébe; míg a grádicson lement és szekérébe felült, nem maradt abból csak három darab, mind elosztogatta a cselédeknek, muzsikosoknak etc., kik szekéréhez kikísérték.”⁷

A vékony dongájú, de vasgyúró és bátor, sőt vakmerő fiatalember, a Wesselényi Miklós és Kendeffy Ádám szereplésével fémjelzett erdélyi sportmozgalom kiváló tagja. Csukássai József jegyzi meg róla, hogy „fiatal éveiben nem volt Erdélyben se hozzá fogható lovas, se vívó, se céllövő.”⁸

Természetesen látnunk kell a kortársaitól túlonúló könnyelműségében megörökített Teleki Sándor másik arcát is, az érlelődő reformer, kora haladó mozgalmainak képviselőjét, a „demokrata gróf” vonásait. Teleki Sándor nem volt ugyan irányadó erdélyi politikai személyiség, szűkebb pátriájában, Szatmár megyében és a Kővár vidékén azonban a forradalmat megelőző években már élénk szerepet vállalt. Számára egy pillanatra sem volt vitás, hogy Béccsel és az őt támogató feudális erőkkel szemben a liberális ellenzék soraiban, Kossuth és Wesselényi táborában van a helye. Állásfoglalása nemcsak az 1846-47. évi erdélyi országgyűlés ellenzékének tevékenységében jelentkezik, hanem mint „népvezér”-nek Kővár-vidék szabad paraszt és jobbágy népessége iránti humánus magatartásában, a vidék román nemzetiségű ifjainak támogatásában. Országgyűlési szereplése számunkra azért is emlékezetes marad, mert ott elhangzott beszédében nyíltan az úrbéri viszonyok megszüntetése és a jobbágyfelszabadítás mellett foglalt állást.⁹

Hősünk vitathatatlanul jókedvű, vidám cimborá volt, írók-művészek mulató pajtása, közvetlen modorú és éles eszű társalgó, mégis elvokonsága játszhatott meghatározó szerepet Petőfihez fűződő barátságában. A régen egyoldalúan bohémnak, fékezhetetlennek, tréfacsinalónak, sőt kalandornak megrajzolt Teleki személyisége legfeljebb a költő jókedvű mulatópajtásává avathatta volna, de semmiképpen sem barátjává. Kettejük hároméves kapcsolatának rugóit nyilván másutt: az eszmeiség szférájában kell keresnünk. Ha ide irányítjuk figyelmünket, világossá válik, hogy Teleki esetében nemcsak egy bátor katonával és verekedővel, romantikus-gáláns lovaggal állunk szemben, hanem egy haladó szellemiségű gondolkodóval és politikussal, eszméit életével és cselekedeteivel szentesítő forradalmárral.

Aki Teleki Sándor lelkét igazi mélységében ismeri, tudja, hogy politikai-szabadságharcos küzdelmekben bővelkedő életében az eszmeiség a meghatározó mozgatórugó. Megállapításunkkal nincs ellentétben az a tény, hogy ő sokkal inkább a tettek embere, mint az elméleté. Ha politikai és irodalmi műveltsége nem is volt elég alapos, ha nem is hatolt mindig az eszmék filozófiai mélységéig, változatos olvasmányai, kortársak szavaiból ki tudta szűrni az értéket, az igazat. Elég világosan látta: miért kell síkra szállnia. Éppúgy, mint Petőfit, őt is a francia forradalom eszméi lelkesítették. Magáénak vallotta, saját szavait idézve: „a Szabadság-egyenlőség-testvériség nagy tanát, az újvilágnak e szentháromságát...”. A francia forradalom rajongással ejtett hármasságában a romantikus kor hősei az élet értelmét, minden szépségét és teljes gyönyörűségét beleértették s eszmeidájljukért egy percig nem haboztak életüket áldozni.

Gondolatvilágában nem nehéz felismerni Táncsics indítását, Wesselényi és Kossuth szellemiségét. A népek szabadsága mellett tett hitet, amikor húszévesen, 1841-ben elragadtatással írt a megismert lengyel ifjúról, aki az 1830-31-es „szabadságháborúban vívott és sebei mutatják, hogy nem kerülte el a veszélyt”. Vagy észak-amerikai ismerőséről, akinek hazája „szabadságát kivívta és boldogul él, nem korlátoltatván senkitől s előhaladásának az önkény nem szab keskeny kört, boldogságát enmagának köszöni, s szabadságát, mint legfőbb jót, hön őrizve boldogul, virágozva él”.¹⁰

Mindezt azért tartottuk szükségesnek elmondani, hogy megérthessük: miért köttetett olyan hirtelen barátság a jakobinus-köztársasági Petőfivel s fejlődött, edződött, erősödött a következő életszakasz, 1846 és 1849 között, a nagykárolyi Szarvas vendéglőtől, 48 politikai és katonai küzdelmein át egészen a segesvári csatáig.

Közismert, s csak a teljesség szól amellett, hogy felidézzük Teleki Sándor megismerkedését a már hírneves Petőfivel, mikor 1846. szeptember elsején a nagykárolyi fehér asztal mellett találkoztak. Az ismerkedés irodalomtörténeti nevezetesség, megörökítése pedig az emlékiró Teleki Sándor legjobb darabjai közül való. A bemutatást a mindkettőjüket ismerő Haray Viktor szatmári költő és liberális politikus végezte.

„Első szava, melyet hozzám intézett – meséli Teleki –, ez volt:

– Ön az első eleven gróf, akivel beszélek.

– Hát döglöttel beszéltél-e? – kérdém némi savanyúsággal.

– Az magam is voltam komédiás koromban.

– Na, cimborám, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan vad gróf vagyok.

Rám nézett; szemeiből láttam, hogy ezt a feleletet nem várta; kezét nyújtott, s a jég meg volt törve.”¹¹

Emlékezésében Teleki valóban a „kettőjük magatartását hitelesen örökíti meg: a kezdeti bizalmatlan nyakasságot Petőfi, és a fanyarsággal elegy flegmatikusságot a saját maga részéről”.¹² Talán benne volt a költőnek a szatmári nemesi aranyifjúság iránt érzett megbotránkozása is, amit nem feledtetett teljesen a barátaitól Telekiről festett kedvező kép sem. A kezdeti feszültség azonban olyannyira feloldódott, hogy a fenntartásoktól terhelt háttérből életre szóló barátság bontakozott ki.

Jól indult a nagykárolyi ismerkedés is, mert a városban a kisebbségben lévő liberálisok a megyegyűlésen kemény harcot vívtak a konzervatívokkal. Mikor az ellenzék megbeszélésén felszólították, hogy szavalja el „pecsovicsokra” írt versét, a *Nagykárolyban* címűt, Petőfi a Kölcseyhez nem méltó maradiak „helota népére” szórta szörnyű és látnoki átkait. „Én e perctől fogva bámulója lettem s iparkodtam barátságát kiérdemelni” – vallja erről Teleki.¹³ Petőfi viszont új barátjához írott versével bizonyította, hogy ki nem mondott közös eszmevilág és magatartásforma kapcsolja őket egymáshoz.

Amit viszont Petőfi kezdetben nagyon érzékelt, az a kettőjük közti társadalmi, anyagi és rangbeli különbség volt, megfogalmazása, irodalmi tükröződése pedig éppen a *Gróf Teleki Sándorhoz* című versében lelhető fel. A „nagy úr” és a „koldus” képe. Az, hogy Teleki nagymúltú családból, „bárony pólýában” született, a költő meg jóformán nagyapja nevét sem ismeri és szalmazsákon látta meg a napvilágot, ez a különbségnek csak egyik oldala, de ide tartozik a jelen is. Hogy a gróftól négy-öt ló ragadja sétára s mindenben bőség veszi körül, míg Petőfi az „apostolok póstáján” jár s holnap talán már éheznek. Csakhogy Petőfi értékrendjében az előkelőség és gazdagság nem volt méltóság, s csakis „gróf druszá”-ja lehet büszke rá, hogy a költő megölelte és barátjának nevezi.

Erős önbecsülése alkalmatlanná tette Petőfit arra is, hogy a társadalom magasabb lépcsőfokán állók iránt hálát érezzen, még akkor is, ha valóban jót tettek vele. A költő hálája az volt, hogy figyelemre, ritkábban barátságára méltatta őket. Kezdetben talán ez jellemezte Telekihez fűződő kapcsolatát is, de az idő múlásával, egymás gondolatvilága, jó tulajdonságai és gyengéi megismerésével viszonyuk igazi, őszinte barátsággá mélyült. Másrészt válasza a jótetre – az alkotás volt.

Fenti magaviseletét érzékletesen szemlélteti Petőfi koltói meghívása Teleki által és ismételt ottani tartózkodása. Ismeretes, hogy a költő Szendrey Júlia iránt lánggra lobbant szerelme készítette Telekit az első koltói meghívásra 1846 szeptemberében. Azt megelőzőleg azonban a gróf Erdőd fele kocsiháztartotta a költőt és sok apró szívességgel sietett a vidékkel ismeretlen költő segítségére. Az elkövetkező három év leforgása alatt Petőfi számtalanszor ellátogatott Koltóra, hiszen Júlia közelébe vonzotta, szintúgy, mint a lánykérés, az eljegyzés és esküvő. Telekire pedig a legbizalmasabb dolgokban is számítani lehetett. Szellemi és érzelmi világát éppen olyan boldogan osztotta meg a költővel, mint kedves kastélyát és birtoka javait. Hasonló cselekedeteivel Teleki

Sándor már lényegében a költő mecénásává vált, csak hogy támogatását, szívességét úgy kellett nyújtania, nehogy a költő jótéteménynek fogja fel, ami őt hálára kötelezi, hanem pusztán baráti gesztusnak, a jópajtási viszony jelének, kifejezésének.

Költő Petőfi részére Erdőd közelsége miatt volt kecsegtető, no meg, háromhetes első ottlét a kikapcsolódás, pihenés, a szórakozás, az eszmecsere, a barátság oltárán hozott áldozatnak is tekintette. Szívesen vett részt az itt zajló közéletben, amelynek egyik központja Költő volt. Telekiék itt tárgyalták meg Közép-Szolnok és Kraszna megyék irányadó személyiségeivel a Partium és Magyarország újraegyesítésének kérdését, a liberális ellenzék helyi teendőit. Petőfi a fentieknél sokkal többet kapott Teleki birtokán. Most szemlélhette meg első ízben a vidék csodás természeti szépségét, amit aztán verseiben halhatatlanná varázsolt.

A részére most és később biztosított gondtalan jólét, szíves vendéglátás, baráti együttlét olyan szórakozásokkal ajándékozta meg, mint a természetjárás, a kirándulás, városlátogatás.

Költőn a jóbarát és nagylelkű Teleki lovat adott alája és arra törekedett, hogy szenvedélyes és félelmetes lovaglótudományából minél többet átruházzon a hasonló mesterségben járatlan költőre. „Időtöltésünk, multságunk a lovaglás és kocsikázás volt – emlékezik a házigazda Teleki. Kilovagoltunk az erdőkre, bekocsikáztunk Nagybányára. A ló egész szenvedélyévé vált.”¹⁴ Miske J. Béla naplórészletében hozzáteszi: „Abban az időben különb lovakat nem lehetett látni messze földön, különb kocsis meg talán az országban sem volt Teleki S. grófnál. Petőfi valódi bámulattal nézte a gróf lökezelési bravúrait, s nagyon kérte, tanítsa meg őt lovagolni, meg lovat hajtani.”¹⁵ A költő valóban meglehetősen megtanult lovakkal bänni, meg lovagolni. Lovaglóismereteinek később tisztiként, a szabadságharc idején jó hasznát vette. Segesvárnál is megmenekül talán, ha ló van alatta. Csak hogy előzőleg családja fenntartására Debrecenben hátsólovát kénytelen volt eladni...

Végutazták a Szamos- és Lápos völgyét, meglátogatták a nagybányai Kereszthegy aranykitermelő üzemét, jó mélyen leereszkedve a vájatokba, megtekintették a fenezelyi kohókat, közlőrl ismerte meg a munkások, vājárok nehéz életét. Eljutottak a zelisteyi üveghutába, ahol dolgos kezek állították elő az ipari termékeket. Elkalandoztak Somkútra, sőt Berkeszig, melynek közelében fekvő Őrhegyről csodálhatták a Nagybányáig kitérő panorámát. De feltárultak előttük a nagy múltú bányavárosok emlékei, viharos történelmünk színhelyei. Többször megfordultak Nagybányán, ahol a bányatisztek, intelligencia „szívesen látott vendégei” voltak. „Engem szerettek, Petőfit bámulták” – írja erről Teleki.¹⁶

Teleki Sándor szerette az embereket, mikor tehette nagylelkűsége és jószívűsége bizonyosságát adta, olykor a túlzásig, pazarlásig is. Nemcsak mulatócímborákat és barátokat hívott magához, hanem öreg korában a rokkant honvédek is gyakran keresték fel udvarát, volt köztük olyan magatehetetlen, aki élete végéig nála talált otthonra. De mindig különösen vonzódott a nagy emberek társasága iránt, akik ilyen vagy olyan okból közel állottak hozzá. Azért dicsekedhetett ismeretségi körének olyan gazdag arcképcsarnokával. Irodalmi nagyságokkal talán azért szeretett együtt lenni, hogy azzal a benne szunnyadó írói ambíciókat táplálja, művelődjön, közel férközzön lelkükhöz, s egy kicsit sütkérezni áhított azok fényében.

Közöttük az első helyen Petőfi állott. Benne barátot, zseniális költőt, bátor szabadságharcost, igaz embert, gazdag lelkivilágot vonzott magához. A „vad gróf” olyan szívesen megosztotta anyagi javait barátaival, hogy Petőfinek egyáltalán nem esett nehezére, hogy megkérje: engedje át öneki és feleségének néhány hétre költői kastélyát kizárólagos használatra. Úgy, hogy a kastély ura is távozzon s a szakácson és feleségén kívül senki ne tartózkodjék az épületben. Így esett, hogy 1847 őszén Petőfi mézesheteit Teleki kastélyában töltötte, így vált halhatatlan irodalomtörténeti zárandokhelyé Költő, így fogant a faluban szerelmi líránk talán legbecsesebb és legismertebb darabja, a *Szeptember végén*. Teleki részéről ez baráti gesztus volt, de hatásában a mecénás támogatását, segítségét jelentette az alkotónak, a szellem emberének, amit az gazdagon gyümölcösztetett. Ha a neki juttatott kedvességért a költő Telekinek barátságával adózott, a részére juttatottakért közösségünknek alkotásaival válaszolt.

A költői kastély a fiatal párnak, a fénykorát élő költőnek egyaránt ideális környezetet kínált. Petőfi szerint: „A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet”.¹⁷ Annak, aki nem látta, talán legszemléletesebb és legilletékesebb mégis Teleki leírása a költői tájról: „Házam egy kis lejtős magaslaton áll; az előtérén észak felé sima, nagy térség, zöld rétekkel és tölgyfa csoportozatokkal, a térséget a Lápos vize kigyőzza végig, s egy magaslatról egész futása látható, mint ő mondá a kanyargó Szamosról: „mint egy odafagyott villám”. ... A háttérben amfiteátrális kanyarulatban, a Kárpátok hegylángolata, Ugocea megye két nagy mamelonjától föl keletre, az ősz Cilesig, középen az öreg Rozsály, óriás sziklakidomborodásokkal, s a tetején mérföldre terjedő egyenes fennsíkkal, megrakva sötétzöld áfonyabokrokkal; jobbra tőle a Gutin, a hegyeknek óriás púposa, hegyes, egyenesen kiálló gránit-csúcsaival... A háromágú Cibles, a magyar haza tridense, magára húzva a villámokat, mint torreádor a bősziült bikát.”¹⁸ A *Szeptember végén*ben felcsillanó Petőfi-kép, hogy „hő takará el a bérci tetőt” ezeket a hegyeket idézi és nemcsak a Rozsályt, ahogyan a vidék közvéleménye véli. Hiszen Szendrey Júlia naplója is a „bércék... fejeiken fehérő, keskeny hókoszorú”-ra emlékezik.¹⁹

Aki felkeresi a falut, egy kicsit beleéli magát a költő lelkivilágába és jobban megérti, hogy Petőfi nyomában miként is vált fogalommal Költő irodalmunkban. A faluvégi dombtetőn épült kastély, az onnan kitérő fenséges táj, az ifjú feleségével megosztott magány és csend, a zavartalan együttlét, a számukra nyújtott adottságok, a gazdag könyvtár és a szobák bensőségesége, a távollétben is jelenlévő jóbarát személye és a költő által annyira szeretett kunyhók népének közelsége, élete során ritkán érzett örömmel töltötték el a költőt. Költő népe is megszerette őket, egyik család újszülött gyereke, a kis Sebestyén Kata keresztszüleinek hívták meg Petőfiéket. A Júliával itt átélt hat hét boldogsága halhatatlan élménnyé avatta számára Költőt. Nemhiába foglalta aranykeretbe a költő az itt töltött napok gazdag érzelmi tartalmát: „itt hagyjuk Költőt, az örökké kedves emlékü Költőt, hol oly édes heteket tölténk, amilyen boldogságot halandó álmodni és elbíri csak képes...”²⁰

Sorainkban csak a barátságunk, a Teleki Sándor által Petőfinek nyújtottaknak adózunk és nem feladatunk az időszak vizsgálata Petőfi költészetében, az ide kapcsolódó mintegy negyven vers elemzése. Végezetül csak arra emlékeztetünk, hogy Petőfi somfája a költői kastély kertjében egy múlhatatlan barátság és egy halhatatlan szerelem élő emléke.

Azé a barátságé, amely a közelgő forradalom és szabadságharc idején még jobban közelítette írásunk két vezető alakját. Alkalom annak a mindkettőjükhöz olyan közel álló damjanichi mondásnak a bizonyítására, hogy „A roham a harcok poézise”, amit Teleki Sándor olyan szívesen idézett. Mindketten részt vettek a forradalomban, Petőfi Pesten, Teleki Kővár vidékén, Erdélyben. És mindketten önkéntesen jelentkeztek a szabadságharcos hadseregbe.

48-ban első találkozásuk tragikus körülmények között esett, mikor a forradalom az ellenséges támadás viszonyai között szabadságharcba csapott át és a Honvédelmi Bizottmány az önvédelemre összpontosított. Petőfi alkalmi versével Agyagfalvára igyekezett, hogy a székelyek fegyveres támogatását megnyerje, de szeptember utolsó napjaiban csak Nagybányáig juthatott el. Urban császári alezredes ugyanis lázadásra bírta a Kővár-vidéki román határőröket és parasztoakat, akik a magyar kormányzat ellen fordultak, s a csillapításukra indult Eötvös Mihály szatmár megyei alispán és Teleki Sándor kővárvidéki főkapitány alig menekült karmaikból. Így Petőfinek vissza kellett fordulnia, a közigazgatási hatáskör nélkül maradt Teleki pedig jobbnak látta, ha önként jelentkezve, katonaként szolgálja a szabadságharc ügyét. A hadieseményeknek ezek az első hónapjai egyikük reményeit sem

váltották be.

Csak Bem József tábornok erdélyi főparancsnoki kinevezése és hőseinknek a vezérkarában folytatott tevékenysége hozta meg a két barátnak a bizonyítás lehetőségét és az óhajtott hadi dicsőséget. Nem véletlenül kerültek Bem táborába. Teleki Sándor a dési visszavonulás után bizonyítani akart és a demoralizált nemzetőr- és honvédcapatok között várakozott Szatmáron. Ő is végighallgatta és meg is örökölte Bem magvas beszédét, amelyben a fegyelemsértőknek golyót, az arra méltóknak meg jutalmat ígért. A komoly helyismerettel, veleszületett mozgékonyssággal és tettekrevalósággal, jó tájékozottsággal rendelkező, kitűnő lovas hírében álló és vakmerő Teleki rövidesen megnyerte Bem rokonszenvét. A főparancsnok Telekit maga mellé vette, ezredesévé fogadta és mint hadi felügyelőt és futárt alkalmazta erdélyi hadjárata során. A bizalmat Teleki nemcsak kiváló szervezőmunkájával, példás magatartásával hálálta meg, hanem azzal is, hogy részt vett a harci cselekményekben, többek között a gálfalvi csatában, ahol bátor bravúrával megmentette szeretett tábornoka, Bem apó életét.

Petőfi csatlakozása Bem táborához nagyjából a Telekiéhez hasonló indíttatásból történt. A fegyelemsértés ügyében elmarasztalt költő, a „vesztett csaták, csúfos futások” idején, a Debrecenben tartózkodó Kossuthhoz írott levelében azzal akarta ismét felvenni a tiszti egyenruhát és vágyott az erdélyi hadsereg keretében harcolni, mert „gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember”.²¹ Az 1830-31. évi lengyel nemzeti felkelés és a 48-as bécsi barrikádok hősről, a szabadságharcos tábornokról Petőfi már tudott és bár Bem csak néhány napja vette át a főparancsnokságot, bizalommal tekintett parancsnoka erdélyi hadi tevékenysége elé. Kossuth utasítására aztán 1849. január 19-én a hadügyminisztérium intézkedett Petőfi „Bem tábornok úr hadseregéhez való áttétele” ügyében. Ugyanazon a napon, mikor Bem a csucsai csatával megkezdte győzelemsorozatát²², a hadjárat eredménye pedig Erdély visszahódítása lesz. Petőfi hat nap múlva már Szelindeken van és jelentkezik Bemnél, aki azonnal segédtisztjévé nevezi ki és lóval ajándékozza meg az általa már hírből ismert költő-századost, serege meg „Éljen!” kiáltásokkal fogadja.²³

Bem táborában ismét találkozik a két jóbarát, akik a generális megbecsült és szeretett tisztszejéi emelkednek. Olyan katonák közé érkeztek, mint Czetz János, Bem „jobb keze”, vezérkari főnöke és az argentin hadsereg későbbi újjászervezője és gróf Bethlen Gergely, „Bem hadserege Murat”-ja, az egyesített olasz királyság későbbi tábornoka.²⁴ Nemcsak a katonaként, a szabadsággondolat híveként és értelmiségiként vonzódott Petőfihez és Teleki Sándorhoz a művelt, több műszaki, történelmi és hadtudományi munkát kiadott Bem, hanem azért is, mert francia és német nyelvtudásuk alkalmassá tette őket arra, hogy értekezzenek és beszélgessenek vele, szavait, utasításait, parancsait meg hadserege és felettesei felé közvetítsék. A két jóbarát iránta mutatott természetes és közvetlen viselkedése, forró szeretete és igaz tisztelete külön is kiérdemelte Bem vonzódását irányukban. Mindketten azok közé a honvédtisztek közé tartoztak, akiket Bem bizalmával megisztelt, szeretett és szűkebb körébe fogadott. A szabadság költőjének jelenléte és lelkesítő verseinek sora presztízst biztosított Bem erdélyi tábora számára és állandóan emelte katonái harci-erkölcsi erejét. Petőfinek csodálata Bem és hadserege iránt közismert, hiszen a tábornok számunkra azóta is „Osztrolenka véres csillaga” és „A szabadság régi bajnoka”. De nagyra értékelhető barátjának szerepe is az előttünk élő Bem-portré megörökítésében. Tökéletesen igazak Kovács Endrének, Bem életrajzírójának szavai is: „A romantikus hős alakját rajzolta meg ihletett tollal *Teleki Sándor* is, Bem egykori adjutánsa, kinek írásaiból Bem valósággal a harcok félisteneként tekint az olvasóra. Az emlékiratírónak ebben a Bem-kultuszában visszatükröződik a magyar nép nagy szeretete a szabadságharcos hős iránt és ebből a szempontból a memoárok történetírásunk pozitív hagyományaihoz tartoznak.”²⁵

Petőfi és Teleki végigharcolták Bem erdélyi téli hadjáratát, együtt élték át annak minden örömet és bánatát, nyomorúságát és dicső napjait, részt vettek a csatákban, győzelmekben és visszavonulásokban, együtt ünnepeltek és együtt keseregtek. „Az erdélyi hadjárat alatt voltam én legtöbbit vele – írja Teleki szabadságharcos kapcsolatukról – s szabad magam így kifejezni, ott *csontosult* meg a barátságunk. Bem nagyon szerette őt, s én is egyik kedvence voltam: ő is, én is mindig a főhadiszálláson voltunk szállásolva, ha úgy történt, hogy helyszűke miatt nem fértünk el, mindig hozzám jött, s nálam töltötte az éjszakát, s többnyire az én lovaimon lovagolt, s Török uram, az én ordinánc káplárom dajkáskodott felette.”²⁶

Közös táborozásukról fennmaradt néhány történet és anekdota máig él hagyományainkban. Az egyiket Gesztessy László törzssorvos jegyezte fel. Miután Bem szászvárosi csatában szerzett sebeit bekötözte, Teleki Sándor kérésére a doktor a lázas Petőfihez ment. Mikor Gesztessy betegágyához lépett és hogyléte iránt érdeklődött, Petőfi így szólt hozzá: „Fogd meg a pulzusomat, te borbély...” A nemcsak medicinae doctori, hanem bölcsészeti doktorátussal is rendelkező Gesztessy megdöbbenésének Teleki Sándor így vetett véget: » Petőfi poéta, ő pajtásaival ilyen modorban szokott társalogni.« Én aztán magamat tájékozván – írja Gesztessy –, a gyógykezelést elrendeltem, Petőfi másnap egészséges lett.”²⁷

Egy másik kapcsolatra fényt vető történetet maga Teleki mesél el. Valamikor 1849 kora tavaszán Marosvásárhelyt ismét találkoztak. Különös, de igaz történet, hogy a Jókai-írta „hitelező csorda” által mindig üldözött Telekitől valamikor pénzt kért kölcsön Petőfi, most pedig meghozta 600 forintnyi adósságát. Teleki nem akarta elfogadni a pénzt, de Petőfi öntudatosan így válaszolt: „Köszönöm, de ajándékot nem fogadok el, tőled sem!”²⁸

Nem sokkal később, március elején Telekit Nagybányára, Petőfit meg Kolozsvárra menesztette Bem, s így Marosvásárhelyről kiindulva ismét együtt utaztak néhány napig. Maguk mellé vették Rác Gyula közhuszárt, a gálfalvi lovasroham 17 éves hőst, aki – fején súlyosan sebesülve – Teleki jóvoltából került a marosvásárhelyi kórházba, most pedig – jóformán lábadozva – hazafele, Szamosújvárnak tartott. Rácznak közös útjukra való visszaemlékezése rávilágít a két jóbarát szeretetére, melegségére, emberségére a gyermekkatona iránt, s teljesebbé teszi azt az érzelmi-lelki alapot, ami kettőjüket annyira összekapcsolta.²⁹

A bajtársi viszonyban még jobban megacélozódott barátságuk még sok érdekes és szép mozzanata fűzte össze hőseinket a Bem alatti találkozástól a szabadságharc összeomlásáig, annak azonban minden részlete sajnos nem ismeretes. Az viszont bizonyosnak tűnik, hogy utolsó találkozásuk 1849. július 31-én, Székelykeresztúron esett. Azon a napon, amikor tábornoka parancsára a „nyargonc” Teleki Sándor ezredes futárként Kemény Farkas seregének keresésére Marosvásárhely irányába indult, Petőfi pedig, Bem egyenes utasítása ellenére – aki mindig igyekezett távol tartani a költőt a csatatérről – a sereg nyomában Segesvár felé.

1. Jókai Mór összes művei. Bp. 1897. 61. k. 335-336.l.

2. Balázs Sándor: Gróf Teleki Sándorról. Koszoru. 1880. 175. l.

3. Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. Bp. 1956. III. k. 313. l.

4. Teleki Sándor emlékezései. Szerk. Görög Lívia. Bp. 1958. 7-9. l.; Teleki Sándor: Emlékezzünk régiekről. Emlékezések és levelezés. Szerk. Csetri Elek. Bukarest 1973. (ezután: Teleki: Emlékezzünk.) 6-8. l.

5. Csetri Elek: Karlista volt-e Teleki Sándor. Korunk. 1971. 288-294. l.

6. Gál György Sándor: Liszt Ferenc életének regénye. Bp. 1968. 399-455; Teleki: Emlékezzünk. 9-11. l.

7. Idézi Teleki: Emlékezzünk. 11. l.

8. Teleki: Emlékezzünk. 11. l.
9. Trócsányi Zsolt: A „vad gróf” portréjához. In: Petőfi és kora. Szerk.: Lukácsy Sándor és Varga János. Bp. 1970. 215-148. l.; Teleki: Emlékezzünk. 11-12. l.
10. Teleki: Emlékezzünk. 321. l.
11. Teleki Sándor: Petőfi Sándor Koltón. Petőfi-album. Budapest 1898. 71-72. l.; idézi Teleki: Emlékezzünk. 84. l.
12. Dávid Gyula – Mikó Imre: Petőfi Erdélyben. Bukarest 1972. 28. l.
13. Teleki Sándor: Petőfi Sándor Koltón. 73. l.
14. Idézi Dávid-Mikó: Petőfi Erdélyben. 55. l.
15. Uo.
16. Uo. 33, 50-58, 79-83, 106-108.
17. Teleki Sándor emlékezései. 64. l.
18. Teleki: Emlékezzünk. 91. l.
19. Dávid-Mikó: Petőfi Erdélyben. 126. l.
20. Uo. 74. l.
21. Idézi Dienes András: Petőfi a szabadságharcban (Budapest) 1958. 68. l.
22. Dienes: i.m. 69. l.
23. Dienes: i.m. 74-76. l.
24. Czett János: Bem erdélyi hadjárata 1848-49-ben. Ford. Komáromi Iván. Pest 1868. XII, XV. l.
25. Kovács Endre: Bem József. Bp. 1954. 9. l.
26. Teleki: Emlékezzünk. 106. l.
27. Dávid-Mikó: Petőfi Erdélyben. 197. 198. l.
28. Uo. 199. l.
29. Dienes: i.m. 116-120. l.